

## บทที่ ๕

### สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการศึกษา

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัด พิจิตร สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

##### ๕.๑.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสอน

คำว่า"สอน" หมายถึง บอกวิชาความรู้ให้ แสดงให้เข้าใจโดยบอกวิธีหรือให้ทำให้เห็นเป็น ตัวอย่าง คนส่วนใหญ่จึงเข้าใจว่าการสอน คือการถ่ายทอดความรู้โดยการบอก อธิบายขยายความให้ เข้าใจ ครูจึงเป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์เหนือกว่าผู้เรียน แต่นักวิชาการ อธิบายความหมายของการ สอนไว้ว่า เป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมตามที่คาดหวัง จากไม่รู้เป็นผู้มีความรู้ มีความเข้าใจ จากที่ไม่ได้หรือทำไม่เป็น เป็นผู้ทำได้ ทำเป็น เป็นต้น

การสอนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เกิด ทักษะและเจตคติที่ดี มี ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติที่คนทุกคนศึกษาเรียนรู้ได้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและผู้คนในสังคมเป็นครู ดังสำนวนไทยที่ว่า ผิดเป็นครู ธรรมชาติสอนให้รู้ หรือ ครูพักลัก จำ เป็นต้น

๒. เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยมีผู้วางเงื่อนไข เจตนาถ่ายทอดแต่ยังไม่เป็นระบบ เช่น พ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย สอนอาชีพให้ลูกหลาน หรืออบรมสั่งสอนความประพฤติ

๓. เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยมีผู้วางเงื่อนไขให้เกิดอย่างเป็นระบบ แบบแผน ชัดเจน โดยกำหนดหลักสูตร เนื้อหาสาระ กิจกรรม การวัดผลและประเมินผล เช่นการสอนในโรงเรียน เป็นต้น

การสอน เป็นงานหลักของครู ซึ่งปัจจุบันถือว่าครูเป็นวิชาชีพชั้นสูง ที่บุคคลในวิชาชีพนี้ ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาโดยเฉพาะเพื่อให้มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ สามารถเลือก ศึกษา อบรมมาโดยเฉพาะ เพื่อให้มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ สามารถเลือกวิธีปฏิบัติงานที่ เหมาะสม เพื่อช่วยให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ และเจตคติ ดังที่ระบุไว้ในจุดประสงค์การสอน ครูต้องมีการฝึกฝนด้านการสอนอยู่เสมอเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ในการทำงานเช่นเดียวกับวิชาชีพชั้นสูง อื่นๆ และต้องมีมาตรฐานของวิชาชีพ การที่ครูสามารถปฏิบัติงานการสอนได้ดีขึ้นอยู่กับความสามารถ ในการผสมผสานศาสตร์ว่าด้วยการสอนกับศิลปะของการสอนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดประสิทธิผลของ การสอนสูงสุด

ครูที่ดี นอกจากจะมีความรู้ในศาสตร์ของการสอน และมีศิลปะของการสอนแล้ว ยังต้องมี  
คุณลักษณะ ๔ ประการ ต่อไปนี้

๑. รู้จักการประยุกต์ทฤษฎีและการวิจัยการสอนไปใช้
๒. รู้จักการสะสมประสบการณ์การสอน
๓. รู้จักการคิดวินิจฉัยไตร่ตรองและแก้ปัญหา
๔. รู้จักการเรียนรู้การสอนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการบูรณาการความรู้กับประสบการณ์  
เข้าด้วยกัน

### ๕.๑.๒ สรุปแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องของการศึกษาตามความหมายของคำว่า education อย่าง  
แท้จริง ถ้าจะให้คำนิยามของ “การศึกษา” ตามหลักของพระพุทธศาสนานี้แล้ว เป็นดังนี้กล่าวคือ  
“การศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้ความจริงระดับต่างๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางดีในตัวผู้รู้  
เอง ในคนอื่นและในสิ่งแวดล้อม” ดังนั้น

การศึกษาในพระพุทธศาสนาจึงประกอบด้วยสัทธรรม ๓ ขั้นตอนเสมอ คือ

- ๑) ปริยัติสัทธรรม หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ความจริง
- ๒) ปฏิบัติสัทธรรม หมายถึง การตัดกาย วาจา ใจของตนตามหลักการเท่าที่ได้ศึกษา  
มาแล้ว โดยย่อได้แก่การตัดกายวาจาด้วยศีล ดัดจิตใจด้วยสมาธิและปัญญา
- ๓) ปฏิเวธสัทธรรม หมายถึง ความรู้ระดับสูงเกิดขึ้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้นในตัวผู้รู้  
การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ระดับต่างๆ ตั้งแต่ต่ำสุดถึงสูงสุดและรู้  
สัจจะระดับต่าง ๆ ตั้งแต่สมมติสัจจะถึงอริยสัจจะเพื่อให้เขาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีครบทั้ง  
๕ ระดับดังกล่าวแล้ว

การสอนที่จะมีผลดีนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างเช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่  
ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครูและวิธีการสอนที่ดี

พระพุทธเจ้า ทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ในบรรดาคุณสมบัติของพระองค์นั้นมีอยู่ ๒  
ประการที่บอกถึงความเป็นครูโดยตรง คือ อนุตตรโร ปุริสทมมสารถิสตถา เทวมนุสสานํ ทรงเป็นสารถิผู้  
ฝึกคนที่ไม่มีความดีเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูด  
ธรรมดาและสามารถให้ผู้ฟัง รู้ถึงขั้นอริยสัจจะและเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคล  
ได้ซึ่งในสมัยปัจจุบันนี้หาไม่ได้เสียแล้ว ด้วยเหตุผลที่พระองค์ทรงเป็นครูชั้นยอดนี้เองจึงทรงทำงาน  
ประกาศศาสนาใหม่อย่างได้ผล ในช่วงระยะเวลาเพียง ๘ เดือน ที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่พระศาสนา  
สามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้น โพธิญาณ กลายเป็นพระอริยบุคคลถึง ๑,๒๕๐ องค์และในช่วงพระ  
ชนมชีพของพระองค์นั่นเอง พระพุทธศาสนาที่ตั้งเป็นหลักแหล่งลงอย่างมั่นคงในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำ  
คงคาและต่อมากลายเป็นศาสนาของโลกไป

เมื่อเทียบเคียงกันอย่างนี้แล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้  
พระพุทธศาสนาที่จะให้ได้มาตรฐานทั้งสามข้อต้องเป็นการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาการเรียนรู้

การสอนพระพุทธศาสนาที่ดีต้องสอนตามหลักไตรสิกขาด้วยวิธีการสอน เทศนาวิธี ๔ คือที่มี ๔ ประการ ดังนี้

- (๑) สันทสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด
- (๒) สมาทปนา ชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ
- (๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแก้อั้วกล้า
- (๔) สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริง

สรุปได้ว่า ใน ๔ ข้อนี้จำสั้นๆ ว่าชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติเร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แก้อั้วกล้า ร่าเริง ก็ได้

ในการศึกษาหรือการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา นั้น พระพุทธเจ้าสอนให้คนได้พัฒนาอยู่ ๔ ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิใช่เป็นคนดีแต่โง่หรือเป็นคนเก่งแต่โง่ การจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดีและคนเก่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการศึกษาที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งในการพัฒนามนุษย์นั้นพระพุทธศาสนามุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อน แล้วจึงค่อยสร้างความเก่งทีหลัง นั่นคือสอนให้คนเรามีคุณธรรมความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง

#### ๕.๑.๓ สรุปผลการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร

ผู้วิจัยสรุป การประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร มีการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๔ ด้าน ให้เข้ากับปัจจุบันสมัย ด้วยการใช้อุปกรณ์ เทคโนโลยี เครื่องมือ สื่อการเรียนรู้ กิจกรรม และวิธีการต่างๆ ในการเรียนการสอนศีลธรรมในโรงเรียน เพื่อให้เด็กนักเรียน มีความเข้าใจในบทเรียนมากขึ้น สามารถนำไปปฏิบัติใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดี มีความสนใจ ตั้งใจ และสนุกสนาน ร่าเริง ไม่เบื่อหน่ายกับการเรียน เช่น สันทสสนา การอธิบายให้นักเรียนเข้าใจ แจ่มแจ้งในบทเรียน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ใช้วิธีการ ยกตัวอย่างเปรียบเทียบกับสิ่งรอบตัว กับเหตุการณ์ปัจจุบัน หรือกับนิทาน เรื่องเล่าต่างๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาในบทเรียน ประกอบการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กนักเรียนเข้าใจ ในบทเรียนมากขึ้น กว่าการสอนแต่เนื้อหา สมาทปนา การสอนให้เห็นคุณค่า และยอมรับจนนำไปปฏิบัติ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนก็จะมีวิธีการอธิบายให้นักเรียนมีความเข้าใจในคุณค่า คุณประโยชน์ ของหลักธรรมก่อนจะมีกิจกรรมให้ปฏิบัติในห้องเรียน หรือให้นำกลับไปทำที่บ้าน เพื่อให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติใช้จริง สมุตเตชนา การสอนให้มีกำลังใจ มีความสนใจ มีความกระตือรือร้น พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจะสร้างแรงจูงใจในการเรียนให้นักเรียน โดยการมอบทุนการศึกษาให้นักเรียนที่เรียนดี หรือกล่าวคำชมเชยต่อหน้าเพื่อนในชั้นเรียน สัมปหังสนา สนุกสนาน ร่าเริง เบิกบาน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีวิธีการสอนโดยการใช้สื่ออุปกรณ์มาช่วยในการสอน ให้เด็กมีความสนใจในสื่อรูปภาพ วีดิทัศน์ นิทาน การตลกขบขัน จึงทำให้เด็กสนุกสนาน ไม่เบื่อหน่าย ไม่เคร่งเครียดในการเรียน

## ๕.๒ การอภิปรายผล

การประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร มีการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า โดยเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางทางการสอน พระสอนศีลธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กนักเรียน ดังนั้นพระสอนศีลธรรมในจังหวัดพิจิตร มีบทบาทที่ดี ๓ อย่าง คือ แนะนำให้ทำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น จึงสามารถทำให้ผู้เรียนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และเข้าใจในบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่เข้ามาสอนในวิชาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปตามพุทธวิธีการสอนทั้ง ๔ ดาน ดังต่อไปนี้

สันตัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด อธิบายให้ชัดแจ้ง พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีวิธีการประยุกต์ใช้ พุทธวิธีทางการสอน ด้านสันตัสสนา ด้วยการสอนโดยการอธิบาย ยกตัวอย่างนิทาน เหตุการณ์ปัจจุบัน และสิ่งรอบตัว มาประกอบการอธิบาย ชี้แจงเนื้อหาในบทเรียน และสอนให้นักเรียนได้มีการลงมือปฏิบัติจริงในคาบเรียนมีการให้เด็กทำกิจกรรมภายในห้องเรียน โดยการแบ่งกลุ่มบ้าง เดี่ยวบ้าง เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้จากกิจกรรม เหมือนการลงมือปฏิบัติ มีการทำเอกสาร ใบงาน ใบความรู้ แผ่นพับ แจกให้นักเรียน เพื่อเป็นการสรุปเนื้อหาสาระสำคัญในบทเรียน ให้นักเรียนสามารถนำไปอ่านเพิ่มเติม นอกเวลาเรียนได้ มีการมอบหมาย ภาระงาน ให้นักเรียนกลับไปทำที่บ้าน เช่น เขียนรายงาน เขียนเรียงความ และให้นำมาเสนอหน้าชั้นเรียน เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม นอกห้องเรียน

สมาทปนา ชวนให้เห็นคุณค่า และอยากรับเอาไปปฏิบัติ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีวิธีการประยุกต์ใช้ พุทธวิธีทางการสอน ด้านสมาทปนา ตามพุทธวิธีของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้เรียนนั้นเห็นคุณค่า เห็นความสำคัญ ชาบซึ้งในหลักธรรม หรือคตินิยมที่พระสอนศีลธรรมสอน และรู้จักนำไปปฏิบัติใช้ ในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนให้ดีขึ้น ซึ่งการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรม โดยเฉพาะ เรื่องศาสนาพิธี พระสอนศีลธรรมจะเน้นการให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติ ได้ลงมือทำเองจริง ซึ่งอาจเป็นการแบ่งกลุ่มบ้าง เดี่ยวบ้าง ทำรวมกันบ้าง เช่นการสอนให้เด็กนักเรียนเรียนรู้การจัดโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธ การสอนให้เด็กเรียนรู้การจัดโต๊ะหมู่บูชาพระบรมฉายาลักษณ์ การสอนให้เด็กรู้จักการกราบเบญจางคประดิษฐ์ กราบสติปัญญา การสอนให้เด็กรู้จักการปฏิบัติตัวกับพระภิกษุสามเณร เช่นการประเคนของ การรับของ การเดินผ่าน รวมถึงมีการสอนให้เด็กนักเรียนได้ฝึกท่องคำอาราธนาศีล อาราธนาธรรม อาราธนาพระปริตร พร้อมกันในห้อง จึงทำให้เด็กนักเรียนมีความรู้ด้านศาสนาพิธีที่มาจากการปฏิบัติในห้องเรียน จึงสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน และมีพระสอนศีลธรรมบางรูป ใช้วิธีการบรรยายในคาบเรียนให้เด็กนักเรียนเข้าใจถึงคุณค่าของหลักธรรมที่สอน ก่อนจะมอบหมายกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้กลับไปลงมือปฏิบัติที่บ้าน ในการดำเนินชีวิต และให้มีการเขียนบันทึก เขียนรายงานส่ง โดยจะให้เป็นคะแนนเก็บ เช่นกิจกรรมสมุดบันทึกความดี ที่จะให้เด็กนักเรียน จดบันทึกความดีในแต่ละวันของตนเอง จากการช่วยเหลือพ่อแม่ทำงานบ้าน จากการช่วยครูอาจารย์ จากการมีน้ำใจกับเพื่อนหรือคนรอบข้าง ซึ่งจะต้องมีผู้ปกครองเซ็นรับรอง ส่งพระสอนศีลธรรมประจำในทุกลัทธิศาสนาที่เรียน กิจกรรม สมุดบันทึกรายรับ-รายจ่าย เพื่อให้เด็กนักเรียนได้รู้จักคุณค่าของเงิน รู้จักคุณค่าของการอดออม รู้จักคุณค่าของการประหยัด ด้วยการให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้โดยให้ลงมือปฏิบัติเอง

สมุตเตชนา เราใจให้อาจารย์แกลวกลา มีความกระตือรือร้น สนใจ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีวิธีการประยุกต์ใช้ พุทธวิธีทางการสอน ด้านสมุตเตชนา ตามพุทธวิธีของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้เรียนนั้น มีความกระตือรือร้น มีความอุสาหะ มีความตั้งใจ สนใจที่จะเรียน ด้วยการจัดให้มีกิจกรรมการแข่งขันภายในคาบเรียน โดยแบ่งเป็นกลุ่มบ้าง เดี่ยวบ้างเด็กนักเรียนจึงมีความกระตือรือร้น มีความพยายามต้องการที่จะได้รับคำชมเชยจากพระสอนศีลธรรม และเพื่อนๆในห้องเรียน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบางรูปมีการหาเงินหรือสิ่งของ ต่างๆ มาเป็นรางวัลให้นักเรียนที่ชนะเลิศกิจกรรมต่างๆในห้องเรียน หรือตอบคำถามได้ และพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบางรูป ท่านมีการจัดหาทุนการศึกษามอบให้แก่เด็กนักเรียน ที่มีผลการเรียนดี หรือสามารถสอบธรรมศึกษาผ่านในแต่ละระดับชั้น ตรี โท เอก จึงทำให้นักเรียนมีความตั้งใจ มีกำลังใจ เพราะมีรางวัลจากพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นสิ่งกระตุ้น เป็นแรงบันดาลใจ ให้นักเรียนเกิดความสนใจในการเรียน

สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจ ให้สดชื่นราเริง สนุกสนาน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีวิธีการประยุกต์ใช้ พุทธวิธีทางการสอน ด้านสัมปหังสนา ตามพุทธวิธีของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้เรียนนั้น เรียนอย่างมีความสุข สนุกสนาน ราเริง เบิกบาน ไม่เบื่อหน่ายในการเรียนการสอน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดพิจิตร มีวิธีการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอน โดยการใช้สื่ออุปกรณ์เทคโนโลยี เป็นหลักในการเรียนการสอน โดยมีการให้นักเรียนดูรูปภาพประกอบการบรรยาย มีวีดิทัศน์เพิ่มเสริมความรู้ มีตารางการเปรียบเทียบเพื่อให้นักเรียนเห็นข้อแตกต่าง มีการเปิดดนตรีบรรเลงเพลงในการบรรยายให้ความรู้ จึงทำให้นักเรียนเกิดความสนใจในการเรียน เกิดความไม่เบื่อหน่าย ไม่เคร่งเครียดในการเรียน และการใช้วิธีการให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ไม่ให้เด็กนักเรียนเป็นเพียงแค่ผู้ฟัง แต่ให้เด็กได้แสดงออกด้านความคิดและความสามารถ ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในห้องเรียน เช่นการให้เด็กนักเรียนเล่นเกมธรรมะ ตอบคำถามธรรมะ การแสดงละครธรรมะ และกิจกรรมต่าง ที่แฝงด้วยคติธรรม หรือข้อคิด ที่สอดคล้องในเนื้อหาของการเรียนการสอนที่พระสอนศีลธรรมจะมีการสรุปให้เด็กนักเรียนฟังหลังจากจบกิจกรรมนั้นๆ และการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน เรียกได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกประการที่พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร ใช้การสร้างความคุ้นเคย การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดี กับนักเรียนทำให้นักเรียนไม่เคร่งเครียดในคาบเรียน และสนุกสนาน ราเริงกับการเรียน ด้วยการเล่านิทานประกอบ เล่าเรื่องตลกที่มีข้อคิด การใช้ภาษาทันสมัยที่วัยรุ่นนิยมใช้ ด้วยวิธีการต่างๆเหล่านี้จึงทำให้นักเรียนที่เรียนกับพระสอนศีลธรรมในจังหวัดพิจิตร มีความเบิกบานใจ และมีความสุขที่จะเรียนกับพระสอนศีลธรรมในจังหวัดพิจิตร

สรุปไดวา ใน ๔ ขอนี้ จำสั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ เราให้กล่า ปลุกใจให้ราเริง หรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แกลวกลา ราเริง ก็ได้

### ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

#### ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. สถาบันสงฆ์ควรมีการศึกษาและนำเอาพุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป
๒. สถาบันการศึกษาในแต่ละสถานศึกษา ควรนำเอาพุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า มาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน การวางแผนการสอน การเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับนักเรียน สถาบันการศึกษา และสังคมต่อไป
๓. ควรส่งเสริมพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ให้มีการศึกษาในระดับสูง เพื่อพัฒนาศักยภาพให้กับบุคลากร และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
๔. ควรส่งเสริมพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านวัสดุอุปกรณ์ และสื่อต่างๆ ในการเรียนการสอน เพื่อประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ที่ดีทางการสอน

#### ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาวิจัย ทักษะของหน่วยงาน องค์กรและสถานศึกษาต่างๆ ที่มีต่อการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๒. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีทางการสอนทั่วไป กับพุทธวิธีทางการสอนของพระพุทธเจ้า
๓. ควรมีการเพิ่มเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เช่น การสังเกตพฤติกรรมหรือ การสนทนากลุ่ม เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผล
๔. ควรศึกษาเชิงพัฒนาการส่งเสริมการประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอน